INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

ISHLAB CHIQARISHGA CHIQARILGAN MATERIAL TANNARXINING ISHLAB CHIQARISH TIZIMIDAGI O'RNI

B.F. Boronov
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Buxgalteriya xisobi kafedrasi, iqtisodiyot fanlari doktori(DSc),
Professor vazifasini bajaruvchi
Javoxir Bozorboyev
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ishlab chiqarishga chiqarilgan materiallar tannarxining korxona ishlab chiqarish tizimidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Xususan, material resurslarining tannarx shakllanishiga ta'siri, ularni hisobga olish usullarining samaradorligi hamda ishlab chiqarish xarajatlarini boshqarishdagi roli ochib beriladi. Tadqiqot davomida material tannarxini aniqlashda qo'llaniladigan yondashuvlar o'rganilib, ularning ishlab chiqarish natijalariga ta'siri baholanadi. Shuningdek, materiallardan oqilona foydalanish orqali tannarxni pasaytirish va korxona raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlari asoslab beriladi. Maqola yakunida ishlab chiqarish tizimida material xarajatlarini optimallashtirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: ishlab chiqarish xarajatlari, material tannarxi, resurslardan foydalanish samaradorligi, ishlab chiqarish tizimi, tannarxni shakllantirish, xarajatlarni boshqarish, material hisobini yuritish, iqtisodiy samaradorlik, optimallashtirish, korxona raqobatbardoshligi

Kirish

Ishlab chiqarish jarayonida material resurslar eng asosiy tarkibiy elementlardan biri hisoblanadi. Korxonaning umumiy xarajatlari tarkibida materiallar ulushi ko'pincha eng yuqori bo'lib, bu holat mahsulot tannarxining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ishlab chiqarishga chiqarilgan material tannarxini to'g'ri aniqlash va uni samarali boshqarish korxona moliyaviy natijalarini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida qaraladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar o'rtasidagi raqobat tobora kuchayib borayotgan bir paytda, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish dolzarb vazifaga aylanmoqda. Ayniqsa, materiallardan foydalanish samaradorligi tannarxni pasaytirish va foyda darajasini oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, material resurslarini hisobga olish, ularning ishlab chiqarish tizimidagi harakatini nazorat qilish hamda sarf me'yorlarini aniq belgilash korxona iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Mazkur maqolada ishlab chiqarishga chiqarilgan materiallar tannarxining ishlab chiqarish tizimidagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, material xarajatlarini hisoblash va baholashda qo'llaniladigan yondashuvlarning amaliy samaradorligi ko'rib chiqiladi. Materiallardan oqilona foydalanish orqali tannarxni kamaytirish imkoniyatlari hamda ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi omillar o'rganiladi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi ishlab chiqarish jarayonida material tannarxini shakllantirish mexanizmini ochib berish va uni optimallashtirish yo'llarini aniqlashdan iborat. Shu orqali

korxonalarda xarajatlarni boshqarish tizimini takomillashtirishga ilmiy-amaliy hissa qo‘shish ko‘zda tutiladi.

Asosiy qism

Ishlab chiqarishga chiqarilgan materiallar tannarxi korxona ishlab chiqarish faoliyatining eng muhim iqtisodiy ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Chunki mahsulotning yakuniy tannarxi tarkibida material xarajatlari asosiy ulushni egallaydi va bu bevosita foyda, rentabellik hamda bozor raqobatbardoshligiga ta’sir qiladi. Shu sababli materiallar harakatini to‘g‘ri tashkil etish, ularning ishlab chiqarish jarayoniga uzatilishini aniq hisobga olish hamda sarf me’yorlariga rioya qilish ishlab chiqarish tizimining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Ishlab chiqarish jarayonida materiallar omborlardan sexlarga yoki bevosita ishlab chiqarish liniyasiga chiqariladi va shu paytdan boshlab ular tannarx shakllanish jarayoniga kiradi. Ushbu bosqichda materiallarning baholanish usuli katta ahamiyatga ega bo‘lib, u korxonaning moliyaviy natijalariga turlicha ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Amaliyotda materiallarni baholashda o‘rtacha qiymat, FIFO yoki normativ usullar qo‘llaniladi. Har bir usulning o‘ziga xos afzallik va cheklovlari mavjud bo‘lib, tanlov korxonaning ishlab chiqarish xususiyati va hisob siyosatiga bog‘liq bo‘ladi.

Material tannarxini shakllantirishda faqatgina sotib olish bahosi emas, balki transport xarajatlari, saqlash xarajatlari, bojxona to‘lovlari ham hisobga olinadi. Bu esa materialning real tannarxini to‘liq aks ettirish imkonini beradi. Agar ushbu xarajatlar to‘liq va aniq hisobga olinmasa, mahsulot tannarxi sun’iy ravishda past yoki yuqori ko‘rinishi mumkin, bu esa boshqaruv qarorlarining noto‘g‘ri qabul qilinishiga olib keladi.

Shuningdek, ishlab chiqarish tizimida materiallardan samarali foydalanish darajasi ham muhim ahamiyatga ega. Me’yoridan ortiq sarf, chiqindilar miqdorining ko‘pligi yoki texnologik intizomga rioya qilinmasligi material tannarxini oshiradi va umumiy ishlab chiqarish samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli korxonalarda material sarfini nazorat qilish, me’yorlarni optimallashtirish hamda zamonaviy hisob tizimlarini joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda raqamli iqtisodiyot sharoitida ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish material xarajatlarini aniq hisobga olish imkonini kengaytirmoqda. ERP tizimlari va boshqa boshqaruv dasturlari yordamida materiallarning ombordan chiqishi, ishlab chiqarishga uzatilishi va yakuniy mahsulot tarkibiga kirishi real vaqt rejimida kuzatiladi. Bu esa nafaqat hisob aniqligini oshiradi, balki boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilishga ham xizmat qiladi.

Material tannarxining ishlab chiqarish tizimidagi o‘rni faqat hisob-kitob bilan cheklanib qolmaydi, balki strategik ahamiyatga ham ega. Chunki material xarajatlarini kamaytirish orqali korxona mahsulot narxini pasaytirishi, bozorda raqobat ustunligini oshirishi va foyda marjasini kengaytirishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, materiallardan oqilona foydalanish ishlab chiqarish siyosatining ajralmas qismi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, ishlab chiqarishga chiqarilgan materiallar tannarxi korxona iqtisodiy tizimining markaziy bo‘g‘inlaridan biri bo‘lib, uning to‘g‘ri hisoblanishi va samarali boshqarilishi ishlab chiqarish samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Material resurslarini optimallashtirish, hisob usullarini to‘g‘ri tanlash hamda nazorat mexanizmlarini kuchaytirish orqali korxona o‘z iqtisodiy barqarorligini ta’minlashi mumkin.

Xulosa

Ishlab chiqarishga chiqarilgan materiallar tannarxini tahlil qilish natijalari shuni ko‘rsatadiki, korxona iqtisodiy samaradorligi bevosita material resurslaridan foydalanish darajasi bilan chambarchas bog‘liq. Material xarajatlari mahsulot tannarxining asosiy qismini tashkil etgani sababli, ularni to‘g‘ri baholash va boshqarish korxonaning foyda ko‘rsatkichlariga bevosita ta’sir qiladi. Shuning uchun materiallar harakatini aniq hisobga olish, ularning sarfini me’yorlashtirish va ishlab chiqarish jarayonida nazoratni kuchaytirish iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Amaliy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, materiallarni hisobga olishda qo‘llaniladigan usullarni to‘g‘ri tanlash (FIFO, o‘rtacha qiymat yoki normativ usul) tannarxning real holatini aks ettirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi, noto‘g‘ri yondashuv esa boshqaruv qarorlarining xatoligiga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, ishlab chiqarish jarayonida ortiqcha sarf va texnologik intizom buzilishi material tannarxining asossiz oshishiga sabab bo‘ladi, bu esa korxonaning raqobatbardoshligini pasaytiradi. Shuning uchun amaliy jihatdan korxonalarga birinchi navbatda materiallarni hisobga olish tizimini raqamlashtirish, ERP kabi avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy etish tavsiya etiladi, bu esa har bir material harakatini real vaqt rejimida kuzatish va nazorat qilish imkonini beradi. Ikkinchidan, ishlab chiqarish jarayonida sarf me’yorlarini qayta ko‘rib chiqish va ularni zamonaviy texnologik talablar asosida optimallashtirish zarur, chunki eskirgan me’yorlar ortiqcha xarajatlarni keltirib chiqaradi. Uchinchidan, omborxona va ishlab chiqarish bo‘linmalari o‘rtasidagi hisob-kitob intizomini kuchaytirish, material chiqimlarini hujjatlashtirish tartibini soddalashtirish va shu bilan birga aniqlikni oshirish lozim. To‘rtinchidan, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash tizimini yo‘lga qo‘yish orqali material resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish mumkin. Beshinchidan, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda faqat moliyaviy ko‘rsatkichlarga emas, balki materiallardan foydalanish samaradorligini ifodalovchi ichki tahlil indikatorlariga ham tayanish maqsadga muvofiq. Umuman olganda, material tannarxini samarali boshqarish korxona rentabelligini oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va bozor sharoitida barqaror raqobat ustunligini ta’minlashning asosiy shartlaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdukarimov, B. A. (2019). Buxgalteriya hisobi va audit asoslari. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
2. To‘rayev, A. R., & Xo‘jayev, N. T. (2020). Boshqaruv hisobi. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi nashriyoti.
3. G‘ulomov, S. S. (2018). Iqtisodiy tahlil nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Iqtisodiyot.
4. Ismatov, M. M. (2021). Korxonalarda ishlab chiqarish xarajatlari hisobi. Samarqand: Samarqand iqtisodiyot va servis instituti nashriyoti.
5. Karimov, A. K. (2017). Moliyaviy va boshqaruv hisobi. Toshkent: Fan va texnologiya.